

Sovětsko-americká jednání o jaderných a kosmických zbraních v letech 1985-1986 v Ženevě

Napjatá a složitá mezinárodní situace na přelomu let 1984 až 1985 vyžadovala energické politické kroky, aby bylo zabráněno jejímu dalšímu zhoršování s nedozírnými následky pro celé lidstvo všeobecně a Evropu zvláště.

Jedním z nejdůležitějších kroků v tomto směru se stala schůzka ministrů zahraničních věcí SSSR a USA v lednu roku 1985 v Ženevě, která byla konkrétním projevem vůle obou velmocí přispět k ozdravení situace a zahájit konstruktivní jednání v oblasti, která je v tomto směru rozhodující, tj. v oblasti jaderných a kosmických zbraní.

Dvoustranná jednání byla zahájena v březnu roku 1985 v Ženevě a záhy se specializovala do tří pracovních skupin — pro otázky kosmických, strategických jaderných zbraní a jaderných zbraní středního dosahu.

Již tento rozsáhlý sortiment problémů naznačoval, že jednání budou složitá, že je

třeba počítat s jejich časově náročným průběhem a že se budou vyznačovat řadou expertních konzultací o technických a vojenskostrategických problémech. Na druhé straně bylo již od počátku zřejmé, že nosným prvkem těchto jednání bude politická vůle obou jednajících stran dosáhnout odvrácení horečného zbrojení ve vesmíru a zastavit je na Zemi, omezit a snížit stav jaderných zbraní a upevnit strategickou stabilitu při zachování zásady stejné bezpečnosti.

Tyto základní předpoklady se vcelku potvrdily. V současné době bylo ukončeno páté kolo jednání. I když nepřineslo konkrétní výsledky, umožňuje dosavadní — téměř dvouroční — průběh jednání určitě, byť i neúplné hodnocení.

Americká strana, zatlačená sovětskými iniciativami do defenzivy, používala zdržovací taktiky, známé z dosavadních mezinárodních jednání v oblasti odzbrojení. Usilovala o bagatelizaci sovětských návrhů a

označovala je za propagandistické, za nevhodné pro seriózní jednání. S výjimkou oblastí kosmických zbraní předkládala i protinávhrhy, avšak tak, aby byly ve svém komplexu předem nepřijatelné. Znovu se objevoval požadavek neadekvátní kontroly jako podmínka, a to přesto, že SSSR s kontrolou, včetně kontroly na místě v podstatě souhlasil.

Za nejúpornější je možné považovat negativní americké stanovisko v oblasti odvrácení militarizace kosmu. Spojené státy daly jak v průběhu jednání, tak i mimo ně kategoricky najevo, že jsou rozhodnuty program militarizace kosmického prostoru dále rozvíjet a zdůvodňovaly toto své rozhodnutí nejen argumenty vojenskostrategickými, ale i ekonomickými a technologickými. Vystupovaly prostě tak, jako kdyby tento program byl jediným předpokladem udržení a zvyšování prestiže Spojených států a jejich mocenského a ekonomického vlivu. V této souvislosti měla velmi nepatrnou váhu jejich deklarativní nabídka vědeckotechnické spolupráce, vtělená do pojmu „otevřených laboratorů“.

Ke změně stanovisek a docílení dynamiky jednání v této oblasti bohužel nenapomohla ani ženevská schůzka na nejvyšší úrovni, a to i přesto, že obě strany se dohodly, že práce na těchto rozhovorech bude urychlena s ohledem na plnění úkolů, vytyčených ve společném sovětsko-americkém prohlášení z 8. ledna roku 1985. Napopak, několik dní po schůzce na nejvyšší úrovni prohlásil vedoucí projektu militarizace kosmického prostoru v USA, generálporučík Abrahamson, že očekává pokyny k urychlení tohoto programu.

Je tedy možné konstatovat, že přes značné obtíže v oblasti technologie, energetiky a financování se projekt militarizace kosmu v USA nadále rozvíjí, i když jeho časové dimenze narůstají. V této souvislosti se uvádí vstup do systémového realizačního stadia až po roku 2000. Tyto okolnosti nemohou mít tedy kladný vliv na probíhající jednání a jsou s jeho duchem i obsahem v naprostém rozporu.

Sovětský svaz požaduje v této oblasti zákaz úderných kosmických zbraní, přičemž má na mysli všechny prostředky s ničivým účinkem v kosmu, do kosmu, nebo z kosmického prostoru na Zemi. Tento pojem postihuje jak zbraně protidružicové, tak i protiraketové. SSSR je přesvědčen, že pouze na základě mírového kosmu je možné přejít k jadernému odzbrojení.

USA odmítají zákaz. Aby však jejich odmítání nebylo tak tvrdé, požadují konkre-

tizaci pojmu „úderné kosmické zbraně“ jako předpokladu dalšího jednání.

Poněkud konstruktivněji vypadá na první pohled oblast jednání o snížení strategických jaderných zbraní, aspoň v tom smyslu, že jsou předkládány konkrétní návrhy na jejich redukci. V tomto smyslu lze hovořit o zásadní shodě obou stran na padesátiprocentní snížení stavu těchto zbraní. Jde v podstatě o návrh SSSR, vyhlášený poprvé při návštěvě s. Gorbačova v Paříži v říjnu roku 1985 a potvrzený ve společném sovětsko-americkém prohlášení z listopadu téhož roku.

Přes tuto shodu se však vyskytly různé názory na konkrétní kroky. Spojené státy ve svém návrhu z 11. listopadu roku 1985 požadovaly snížení na 4500 jaderných hlav, z nich nejvíce 3000 na mezikontinentálních balistických raketách, limitování počtu strategických bombardovacích letounů na 350 a střel s plochou dráhou letu, odpalovaných z letounů na 1500 kusů. Vyslovily dále připravenost přijmout limit 1250–1450 kusů balistických strategických raket. Současně se vyslovily pro závazek zákazu dalšího rozmísťování a modernizace těchto prostředků a zákaz instalace jejich mobilní varianty.

Na první pohled vypadal tento návrh sympaticky, nezahrnoval však některé prostředky, schopné zasáhnout území SSSR, jako jsou strategické rakety umístěné na ponorkách a ponechával otevřený obsah pojmu „strategický“. Ponechával si v záloze určité požadavky na kontrolu.

Sovětský svaz s cílem oživení těchto jednání předložil komplexní návrh na odstranění jaderných zbraní do roku 2000, uvedený ve známém prohlášení s. Gorbačova z 15. ledna roku 1986. Návrh svou komplexností, srozumitelností a časovou posloupností daleko přesáhl dílčí a přitom technicky složitý návrh USA a stal se majetkem široké světové veřejnosti i výrazem otevřené diplomacie leninského typu. USA nebyly až dosud schopné oslabit jeho působení odkazem na nutnost předkládání návrhů na důvěrném, uzavřeném jednání.

Přitom byl tento návrh podrobně projednán s orgány ministerstva obrany SSSR a shledán uskutečnitelným. V konkrétních parametrech navrhuje SSSR, aby si každá strana po prvním snížení ponechala 6000 jaderných náloží, což odpovídá zhruba 50 % dnešního stavu. V ostatních parametrech jsou si oba návrhy dosti podobné. Stanoví počty strategických bombardovacích letounů na 350 (přitom tímto počtem disponují USA, SSSR zatím tohoto stavu

nedosáhl) a střel s plochou dráhou letu podle možnosti strategických bombardovacích letounů na 1500 kusů. Problémem však zůstávají některé druhy letectva a ponorek v systému protivzdušné obrany, které nemají stejné úkoly a parametry v USA a SSSR.

Z negociačního hlediska je možné konstatovat, že USA v poslední době přijímají formu návrhů SSSR, dávají jim však jiný obsah.

V oblasti jaderných zbraní středního dosahu je situace obdobná, ovšem s jinými vojenskostrategickými a technickými variacemi.

Ústředním bodem amerického přístupu je tzv. „nulové řešení“, tedy odstranění všech sovětských i amerických raket středního dosahu bez ohledu na to, kde se nacházejí. Má přitom na mysli pouze prostředky s dosahem přes 1000 km, a to jak balistické, tak i s plochou dráhou letu. Připouští rovněž řešení cestou vyrovnání počtu sovětských i amerických prostředků uvedené kvality na jakékoli úrovni.

Tento americký přístup nebere v úvahu prostředky, které má k dispozici Francie a Velká Británie, s poukazem na to, že nemůže jednat za třetí strany, a požaduje i stažení sovětských raket středního dosahu, umístěných na Dálném východě. Vytváří tím situaci nerovnoměrnosti, která je v rozporu s požadavkem rovné bezpečnosti, strategické rovnováhy a stability a která je i v rozporu s obsahem společného sovětsko-amerického prohlášení z listopadu roku 1985.

Naproti tomu relevantní část sovětského návrhu požaduje odstranění všech prostředků středního dosahu obou stran v Evropě v době pěti až osmi let, předpokládá přijetí britského a francouzského závazku zmrazit jejich jaderné prostředky na dosavadní úrovni a od Spojených států požaduje nedodávat strategické rakety i rakety středního dosahu třetím státům. Nezahrnuje rakety operačně taktického charakteru z důvodů snahy nekomplikovat technické problémy, jichž využívá americká strana k protahování jednání.

Již z tohoto srovnání je zřejmé, že sovětský návrh je reálnější, zabráňuje komplikacím a směřuje k řešení problémů přímější cestou.

Sovětský svaz toto své stanovisko dále specifikoval v podobě návrhu z právního hlediska přesně formulované dohody, předložené v Ženevě 16. března roku 1986. Navrhuje úplnou likvidaci sovětských i ame-

rických raket středního dosahu, balistických i s plochou dráhou letu, nespojuje řešení této otázky se strategickými a kosmickými zbraněmi. Návrh v daném období prakticky vylučuje z posuzované evropské rovnováhy odpovídající prostředky Francie a Velké Británie a dále přiléhá i ke skutečnému nebo domnělému znepokojení některých západoevropských vlád i veřejnosti v souvislosti s operačně taktickými raketami s prodlouženým dosahem rozmístěnými na území ČSSR a NDR jako protipatření proti instalaci amerických raket. I tyto prostředky zahrnuje do procesu jaderného odzbrojení v duchu komplexního návrhu z 15. ledna roku 1986.

Představitelé SSSR zaujali v této souvislosti stanovisko i k americkým výpadům o instalaci sovětských raket středního dosahu na Dálném východě. Poukázali na to, že v souladu se sovětským programem jaderného odzbrojení mají být tyto prostředky plně likvidovány ve druhé etapě realizace tohoto programu. V současné době čelí tyto prostředky jadernému uskupení amerických sil v tomto prostoru, kde je přes 400 jednotek. To vyvolává nutnost řešit tento problém oboustranně. Přitom neobstojí ani opakované tvrzení americké strany o možnosti přesunu sovětských prostředků z Východu na Západ, protože není reálné možné připustit výraznou změnu poměru sil ani v tomto regionálním rámci.

S odvoláním na Evropu je ještě třeba zdůraznit, že americké rakety středního dosahu v Evropě ohrožují SSSR, kdežto obdobné sovětské rakety v tomto prostoru nemohou zasáhnout území USA. To je prvek nerovnováhy, který je nutné vzít při jednání rovněž v úvahu.

Poslední návrh SSSR je ve svém celku příkladem seriózního přístupu k řešení problematiky, která tvoří neoddělitelnou součást Ženevských jednání. Respektuje některá stanoviska druhé strany a jde až na hranici možných ústupků. V současné době ještě nejsou známa stanoviska USA k jednotlivým obsahovým otázkám sovětského návrhu, odhlédneme-li od těch, která se týkala obdobných bodů předchozích návrhů.

Některé reakce vlád Francie a Velké Británie na opatření, která by se jich týkala, jsou již známa. Je třeba otevřeně říci, že jsou negativní, a to především z hlediska uchování tzv. odstrašující síly. Ministerská předsedkyně Velké Británie šla dokonce tak daleko, že prohlásila, že si vůbec nedovede představit svět bez jaderných zbraní.

- Tato stanoviska sice nejsou oficiálně prezentována na jednáních. Je nutné však předpokládat, že jich bude americká strana podle potřeby využívat, což nedává příliš optimistické předpoklady pro další jednání.

Vcelku můžeme konstatovat, že dvou-

stranná ženevská jednání probíhají v současné době se zvýšenou intenzitou. Přes různost stanovisek jednajících stran, s nimiž je nutné vždy počítat, vyvine SSSR jistě úsilí k dosažení konkrétních výsledků v duchu zahraničně politické linie XXVII. sjezdu KSSS, která směřuje k zachování míru a zabránění celosvětové katastrofě.